

ĶĪPSALAS ZĪRIŅI IR APDRAUDĒTI

Ruslans Matrozis;
*autora, I. Deņisova un
 O. Miziņenko foto*

Rīga ir slavēta ar divu sugu putniem – gaiļiem, kas rotā baznīcu torņu smailes, un zīriņiem, kas ligzdo uz Ķīpsalas namu jumtiem. Daugavas lejtece Rīgas robežās ir laba kaijveidīgo putnu barošanās vieta, jo bagāta ar sekliem līčiem, upēm, attekām un kanāliem. Upes zīriņi uz Daugavas smilšainajām saliņām ligzdo jau vismaz kopš 30. gadiem. Pilsētai un ostai attīstoties un paplašinoties, pieauga upes mazo saliņu un sēkļu pārveidošana, sapludināšana un apbūvēšana. Šie procesi turpinās līdz mūsdienām – piemēram, nesēn Rīgas brīvostai pievienoja Kundziņsalas un Krievu salas teritorijas. Uz zemes ligzdojošajiem zīriņi

nācās meklēt citas vietas, kur varētu droši izperēt mazuļus. Jau 70. gadu sākumā Rīgas jumtus par vietu ligzdošanai izvēlējās sudrabkaijas, bet 1983. gadā ornitologs Māris Strazds pamanīja, ka uz Preses nama zemajiem jumtiem 6–10 metru augstumā no zemes ligzdo upes zīriņi. Preses nama ēka celta 1978. gadā, un tās jumti bija pārklāti ar sīkiem akmentiņiem (tehnoloģiska prasība, izmantojot mīksto bituma segumu), kas atgādina tipisku zīriņu ligzdošanas vietu – liedagu. Ligzdošana uz jumtiem bija veiksmīga izvēle, un ligzdotāju skaits pakāpeniski pieauga – 1986. gadā tur ligzdoja jau 30–35 pāri.

Upes zīriņš nes barību mazulim. Dažas dienas vecs upes zīriņš gaida pieaugušo putnu.

Putniem jāligzdo citur

90. gadu beigās uz Preses nama jumtiem ligzdoja jau aptuveni 200 upes zīriņu pāru, tiem piediedrojās arī citas kajjveidīgo putnu sugas – lielie ķīri, kajaki, jūras un mazie zīriņi. Karš ar zīriņiem sākās 1997. gadā, kad cilvēki sāka sūroties par to, ka putni viņiem uzbrūk. Lai atbaidītu putnus, uz jumta izvilka auklas un uz tām sakāra spīdīgas loksnes. Zīriņi nelikās ne zinīs. Jau toreiz «intelektuāļi» teica: «Putniem jāligzdo citur, nevis pilsētās. Lai lido ligzdot uz jūru!» Var jau šos cilvēkus saprast, jo trokšņaini un kakājoši putni uz ēku jumtiem tiešām rada neērtības. Automašīnas bija noķēzītas, reizēm tika arī garāmgājējiem. Arī zemāko ēku sienas, logus un piegulošu teritoriju «rotāja» balti plankumi. Jumtu ūdens novadīšanas (drenāžas) sistēmas aizsērēja ar ligzdu materiālu, it īpaši no lielo ķīru masīvajām ligzdām, un tās regulāri bija jātīra. Pieaugot zīriņu skaitam, gadījās pa kādam mazulim, kurš novēlās no jumta, un tad pieaugušie putni, tos aizsargājot, pikēja uz visiem, kas gāja garām. Cilvēki putnu agresīvo uzvedību uztvēra kā uzbrukumu, piesaucot Hičkoka šausmu filmu sižetu cienīgus stāstus par putnu sitieniem pa galvu utt. Jāatzīmē, ka zīriņi knāba reti, parasti tie centās aizbaidīt cilvēkus ar skaļu kliegšanu, reizēm pikēja virsū tiem, kuri pienāca par tuvu kolonijai ar mazuļiem, bet laikus nogriezās kādu metru no galvas. Man pašam 30 gadu laikā, kopš apsekoju zīriņu kolonijas, veicot to uzskaites un gredzenojot jaunus putnus, zīriņi uzsituši pa galvu vien pāris reizi, vienā no tām arī līdz asinīm – tas bija jūras zīriņš 1993. gadā Vecdaugavas pussalā. No otras puses, cilvēki ar savu saimniecisko darbību ir aizņēmuši visas šiem putniem piemērotās dabiskās ligzdošanas vietas gar Daugavu, nepiedāvājot alternatīvu. Instinkta vadīti,

zīriņi izvēlējās jumtus, kuri atrodas blakus barošanās vietām. Turklāt, salīdzinot ar dabiskajām vietām upju salīnās, jumti ir drošāki mazuļiem, jo plēsīgie zvēri uz jumta netiek. Ar laiku zīriņu ligzdas uz namu jumtiem parādījās arī Kundziņsalā, Sarkandaugavā un Mangaļsalā visai tuvu pie galvenās barošanās vietas – Daugavas.

Zīriņu un lielo ķīru trāpījumi uz Rīgas Tehniskās universitātes ēkas logu stikla (skats no iekšpuses); 2009. gada 12. jūnijs.

Upes zīriņa ligzda sūnās uz vecā jumta pārklājuma (pa kreisi) un no ligzdām aizripojušas olas uz jaunā pārklājuma.

Jumta likums

1999. un 2000. gadā «Vides filmu studijas» operators Māris Maskalāns uz Preses nama jumtiem filmēja dokumentālu īsfilmu par zīriņu ligzdošanu. Toreiz tā bija viena no lielākajām upes zīriņu jumtu kolonijām Ziemeļvalstīs, kur perēja aptuveni 200 pāru. 2001. gada maijā filmu demonstrēja Latvijas Televīzijā, tā guva lielu sabiedrības uzmanību un tika godalgotā starptautiskos vides filmu festivālos. Cilvēki ieraudzīja uz jumta ligzdojošo zīriņu dzīves norises un apstākļus, kas palielināja viņu interesi par šo putnu un konfliktu starp cilvēku un putniem. 90. gadu otrajā pusē zīriņi pakāpeniski aizņēma arī citu Ķīpsalas ēku – Rīgas Tehniskās universitātes un tirdzniecības centra «Olimpia» – jumtus. 2000. gadu beigās uz Ķīpsalas namu jumtiem ligzdoja līdz pat 500 upes zīriņu pāru jeb ceturtdaļa Latvijas populācijas.

2000. gadu sākumā ligzdojošajiem putniem radās problēmas – padomju gados uzliktais mīksts bituma jumta segums ar akmentiņiem, kas gadu gaitā bija pārklājies ar pamatīgu sūnas slāni, tika nomainīts ar moderno ruberoīda segumu bez akmentiņiem. Dabiskos apstākļos zīriņi ligzdas taisa, mīkstajā substrātā vien izrokot bedrīti un izklājot to ar minimālu ligzdas malas stiprinājuma materiālu, kuru salasa ap ligzdu. Uz jumta šie putni taisīja ligzdas, izrokot mazu bedrīti sūnās un akmentiņos. Savukārt uz jaunā, gludā seguma olas ripoja uz visām pusēm un daudzas palika puspērētas.

Zīriņus nesagaida viesmīlīgi

2000. un 2001. gadā uz Preses nama lielā jumta uzlika jaunu segumu, kas nebija piemērots zīriņu ligzdošanai. Ornitologi ieteica uz jaunā seguma uzbūvēt oļus, lai dotu iespēju zīriņiem turpināt ligzdošanu. Preses nama vadība visādi aizbildinājās un putnu labā nedarīja neko. Sabiedrība šo jautājumu plaši apsprieda, to atspoguļoja plašsaziņas līdzekļi. Toreizējais Rī-

gas domes Vides departamenta priekšnieks Askolds Kļaviņš atbalstīja ornitologu ideju mēģināt pārvilināt putnus uz tiem piemērotu dabisku vietu un izveidot ligzdošanai atbilstošu biotopu cilvēkiem slēgtajā zonā Zaķusalas ziemeļu galā pie dzelzceļa tilta. Tur nocirta krūmus un kokus, uzbūvēja žogu un uzbēra nevis apaļus oļus, bet visai asus akmeņus. Nepadomāja arī par to, ka uz salas kuplā skaitā dzīvo lapsas, kuras izraka zem žoga alas un nokļuva šajā «slēgtajā teritorijā». Putniem šādi kaimiņi nepatīk.

Zīriņi palika uz jumta, un problēma nekur nepazuda. Ar laiku putni iemācījās pasargāt olas no aizripošanas, veidojot ligz-

LTV1 raidījuma «Panorāma» žurnāliste Judīte Čunka uz Rīgas Tehniskās universitātes jumta intervē Ruslanu Matrozi par jumtu putnu problēmu; 2010. gada 3. jūnijs.

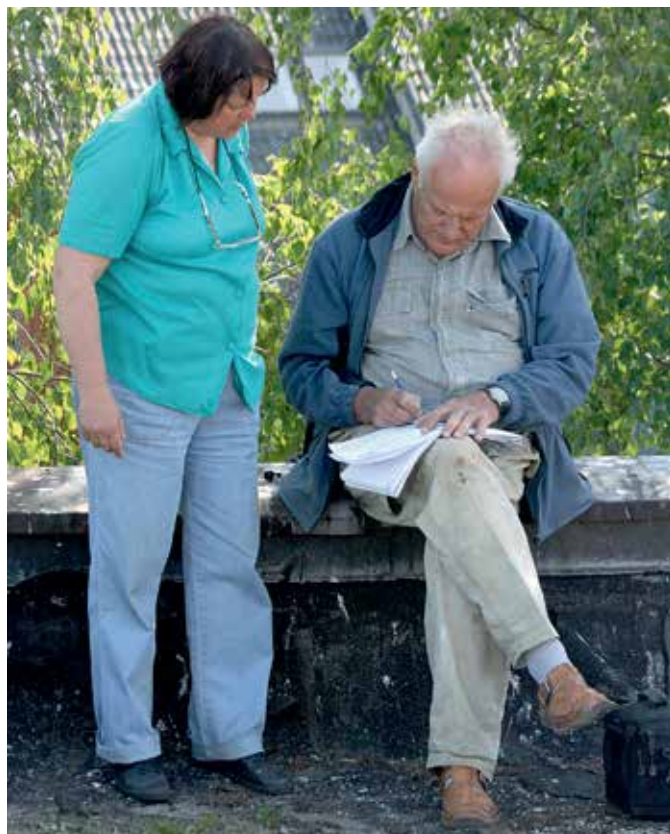

Upes zīriņš gājis bojā mokošā nāvē, pakaroties makšķerauklā, kas uz Rīgas Tehniskās universitātes jumta bija nostiprināta, lai aizbiedētu tur ligzdojošus putnus; 2008. gada 29. maijs.

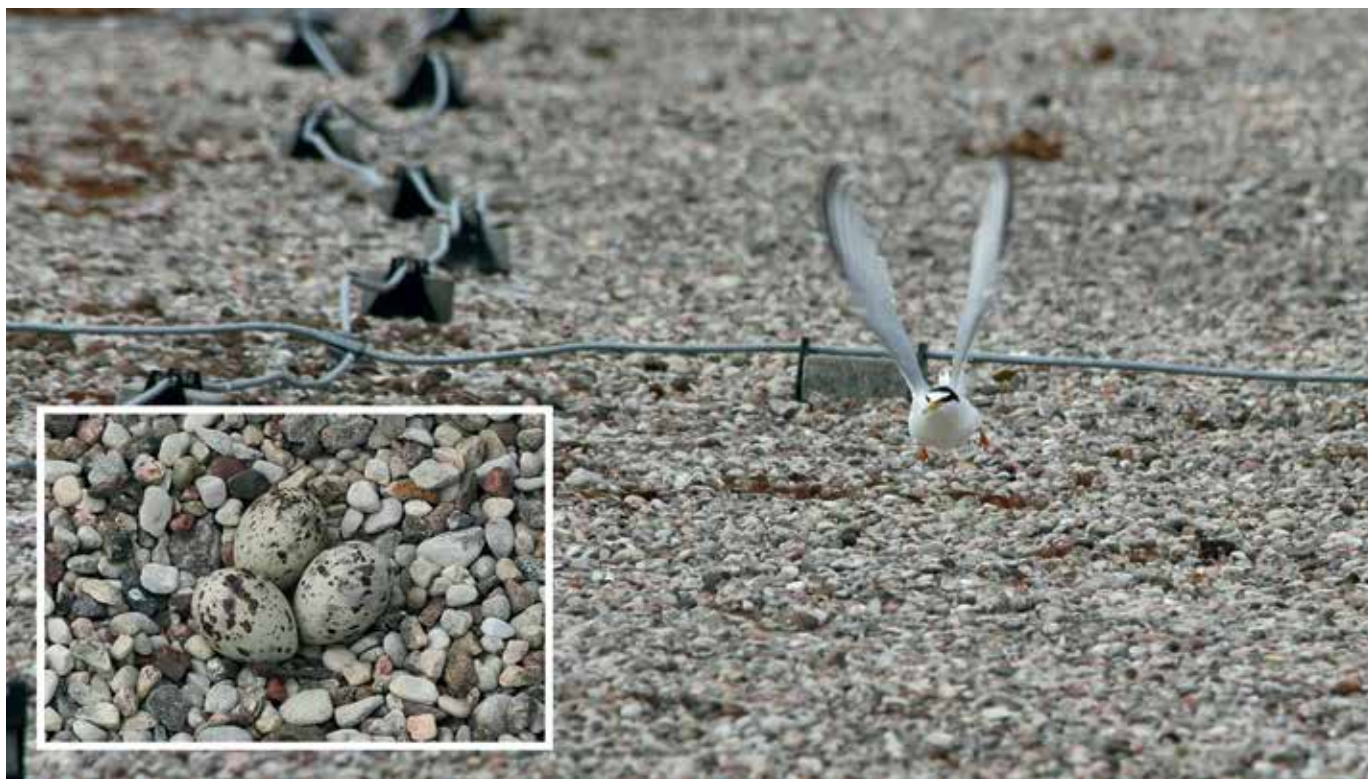
das maliņu no atkritumiem – izsmēķiem, stiklu lauskām, skrūvēm, vadiem un citiem priekšmetiem, kuri mētājās uz jumta. Piepalīdzēja arī blakus ligzdojošie lielle ķīri, kuri savu ligzdu būvēšanai salasīja apkārtnē niedres, zariņus un sauso zāli, ko vējš izpūta pa visu jumtu.

Vai iespējams kompromiss?

Uz šo jautājumu gribētos atbildēt apstiprinoši, bet ar piebildi par līdzšinējo pieredzi Latvijā. Uz papīra pie mums ir iespējams izveidot mikroliegumu kajveidīgo putnu koloniju vietās, bet attiecībā uz zīriņiem praksē šis aizsardzības mehānisms nav izmantots. Jumtu īpašnieki var nepieņemt mikrolieguma izveidošanu, jo tad jāievēro ierobežojumi saimnieciskai darbībai uz jumta putnu ligzdošanas laikā no aprīļa beigām līdz jūlija sākumam. Jāatzīst, ka pēdējās desmitgadēs konfliktos starp cilvēkiem un ligzdojošiem putniem, kuru tiesības pārstāv ornitologi, gandrīz vienmēr uzvar saimnieciskās intereses. Daļēji tas ir saistīts ar daudzu ierēdņu vājam zināšanām par vides lietām, savvaļas putniem un dzīvniekiem kopumā, kā arī nevēlēšanās iesaistīties diskusijās ar speciālistiem vai piekāpties, meklējot kādu abpusēji izdevīgu risinājumu. Viegļāk taču neko nedarīt, ļaut iznīcināt populācijas, nekā ieguldīt līdzekļus alternatīvu putnu ligzdošanas vietu ierīkošanā. Līdz šim mums nav bijis neviena pozitīva piemēra par jumtu koloniju saglabāšanu. Gribētos vien cerēt, ka kādreiz arī pie mums būs vairāk dabas aizsardzības aktīvistu, kuri spēs piesaistīt koloniāli ligzdojošus kajveidīgos putnus uz speciāli ierīkotajām salām vai peldošajām platformām Rīgas teritorijā. Tas, protams, prasa līdzekļus un cilvēku resursus, kuri būtu gatavi iesaistīties šādu vietu ierīkošanā, kontrolēšanā un arī

Bioloģijas institūta ornitologi Māra Janaus un Jānis Viksne (1936–2015) veic ligzdotāju uzskaites uz Rīgas Tehniskās universitātes jumta; 2008. gada 29. maijs. Tieši viņi bija putnu – zīriņu un ķīru – pusē stridos un viedokļu apmaiņā plašsaziņas līdzekļu publikācijās par Ķīpsalas jumtu zīriņiem.

Pieaudzis mazais zīriņš pamet ligzdu un šis sugas ligzda ar olām uz tirdzniecības centra «Olimpia» jumta; 2010. gada 7. jūnijs.

aizsargāšanā. Kā rāda Rietumeiropas valstu pieredze, speciāli ierīkotas putnu ligzdošanas teritorijas ar atbilstošu infrastruktūru cilvēku apmeklējumiem ir lieliskas dabas vērošanas vietas un populāri tūrisma objekti.

Mazie zīriņi uz «Olimpijas» jumta

Pats pirmo reizi uz Preses nama jumta nokļuva 2002. gada 17. jūnijā kopā ar Latvijas Ornitoloģijas biedrības žurnāla «Putni Dabā» redaktori Agnesi Pēteroni, kura rakstīja žurnālam par zīriņu un jumtu problēmu. Vēlāk neregulāri putnu ligzdošanas laikā apmeklēja arī pārējos Ķīpsalas jumtus, kur ligzdoja zīriņi, palīdzēju Bioloģijas institūta Ornitoloģijas laboratorijas darbiniekiem uzskaitīt tur ligzdojošos putnus. 2008. gadā mums izdevās atrast vēl vienu zīriņu jumtu – uz tirdzniecības centra «Olimpia» (tas tika atvērts 2002. gada nogalē). Uz jumta netikām, jo centra vadība neļāva pakāpties pa trepēm un veikt uzskaiti. Tā kā no blakus esošās ēkas jumta bija redzama puse tirdzniecības centra jumta, uzskaitījām ne tikai ligzdojošus upes zīriņus un lielos ķirus, bet vismaz 17 mazo zīriņu ligzdas (visas šīs sugas kolonijas vērtējums – 25 pāri).

Mazie zīriņi ir Eiropas mērogā reta un aizsargājama putnu suga, Latvijā ligzdo ne vairāk kā 100–150 pāru. Pērn Rīgu apmeklēja angļu ornitologs, kurš rakstīja mazo zīriņu aizsardzības plānu Eiropai un izpētīja, ka uz jumtiem mazie zīriņi ligzdo vien Latvijā – Rīgā un Ogrē – un tālajā Japānā! Tāpēc viņš bija apbēdināts, redzot uz «Olimpijas» jumta uzstādītu gāzes balonu, kas laiku pa laikam izšāva arī putnu ligzdošanas laikā, iztraucējot tos. Daži desmiti upes zīriņu pāru un viens mazo zīriņu pāris ligzdoja tālākajā jumta stūrī netālu no balona.

Vai atļausim zīriņiem ligzdot Rīgā?

Mūsdienās Rīgā upes, jūras un mazie zīriņi ligzdo tikai uz jumtiem. Situācija pēdējos gados pasliktinājusies. Pilnīgi pārbūvēts viens no Rīgas Tehniskās universitātes jumtiem, un jaunās konstrukcijas dēļ zīriņi tur vairs nevar ligzdot. Blakus esošo Tehniskās universitātes zīriņu jumtu renovēja šogad. Uz «Olimpijas» jumta ligzdojošies putni tiek apzināti izbiedēti. Ķīpsalas zīriņiem palicis vien Preses nama jumts. Šā gada 23. maijā ornitologi saņēma atļauju un apmeklēja šo jumtu, kur uzskaitīja 1200 putnu ligzdu – 989 lielo ķiru, 189 upes zīriņu un divas sudrabkaiju ligzdas. Nākamajos gados arī šo namu un jumtus pārbūvēs, izveidojot terasi tieši uz lielā plakanā jumta, kur ligzdoja putni. Jaunā projekta arhitekti solījuši atstāt mazo jumtu putniem, kas ir pilnīgi negaidīts un apsveicams solis. Vismaz 37 ligzdošanas sezonās Preses nama jumti kalpoja par labu un drošu upes, jūras un mazo zīriņu, lielo ķiru, kajaku, sudrabkaiju, jūras žagatu un upes tārtiņu ligzdošanas vieta. Domājams, ka šajā periodā no šiem jumtiem izlidoja līdz pat 15 000 jauno putnu.

Nākamā gada aprīlī no ziemošanas vietām Dienvidāfrikā atgriezīsies uz Ķīpsalas namu jumtiem izaugušie upes zīriņi. Lielākā daļa tur vairs nevarēs ligzdot, daļa pārcelsies uz citiem, ligzdošanai mazāk piemērotiem jumtiem, citi šajā sezonā neuzsāks ligzdošanu vispār vai ar laiku būs spiesti meklēt ligzdošanas vietas citur. Padomju laikos būvēto plakano jumtu pie Daugavas kļūst arvien mazāk. Ja gribam saglabāt Ķīpsalas zīriņus, ir viens risinājums – atstāt un pielāgot putniem ierastos jumtus. Varbūt Preses nama mazais jumts būtu pirmais pozitīvais precedents Ķīpsalas lielākās dabas vērtības saglabāšanai – jumtu zīriņiem? 🐦